

ЛІНГВОКУЛЬТУРНА АДАПТАЦІЯ ХУДОЖНЬОГО ТЕКСТУ

Н. А. Потреба,

Горлівський державний педагогічний інститут іноземних мов, м. Горлівка

У цій статті розглядається явище лінгвокультурної адаптації в тексті художнього перекладу.

Ключові слова: адаптація, деформація, трансформація.

Однією з основних перекладацьких проблем була і залишається проблема «неперекладного в перекладі». Причини цього феномену криються як у неідентичності структури різних мов, так і у відмінностях способів концептуалізації світу, у тому числі в специфіці національних культур.

Мовні перекладацькі труднощі можна розділити на «очевидні» і «приховані» [5]. До очевидних мовних труднощів С. Г. Тер-Мінасова відносить: різницю в граматичній будові мови і різницю у фонетиці і орфографії, а до прихованих - об'єм значення одиниць, що зіставляються, їх стилістичні конотації, лексико-фразеологічну сполучуваність, а також феномен «неправдивих друзів перекладача». Разом з вище переліченими складнощами перекладу, існують також позамовні, соціокультурні труднощі, до яких відносяться: безеквівалентна лексика; соціокультурні конотації; соціокультурний контекст, що відповідає узусу мови перекладу; переклад власних назв.

Зважаючи на мовні і культурні відмінності оригіналу й перекладу та необхідність «вписування» оригіналу в чуже йому мовне і культурне середовище, при перекладі відбувається деформація початкового тексту. Такій деформації може піддаватися або форма оригіналу, або його семантичний рівень. В основі деформації, за словами Н. К. Гарбовського, лежить певна перекладацька концепція, яка «припускає усвідомлення мети перекладу і вибір відповідно до цієї мети певної генеральної лінії поведінки - стратегії перекладу». Стратегію перекладу визначає характер перекладацьких втрат, оскільки «переклад - це постійне жертвопринесення, питання лише в тому, що виявляється жертвою і в ім'я чого ця жертва приноситься» [4, с. 508].

Останнім часом у сферу інтересів лінгвістики все частіше включаються питання, пов'язані з поведінкою лексичних одиниць в конкретних контекстах [4]. З цієї точки зору, аналіз перекладів заданого тексту на різні мови виявляється потужним діагностичним інструментом. Контекстне варіювання лексичної семантики особливо наочно виявляється при розгляді перекладів відповідних контекстів на інші мови, оскільки підбір еквівалентів часто залежить від контекстного оточення.

Варто зауважити, що більшість авторів розглядають адаптацію як крайню ступінь зміни оригіналу щодо текстів художнього дискурсу, не приділяючи належної уваги питанню про ступінь перекладацької адаптації в інших типах текстів і дискурсів.

Перекладацька адаптація має свою принадливу силу, котра полягає в тому, що адаптивні моделі текстів пояснюють необхідність застосування трансформацій.

Перекладний текст визнають високоякісним у тому разі, коли він відповідає традиціям типології текстів у культурі суспільства перекладної мови, тобто тим традиціям, що добре відомі адресату й він очікує на них за певних умов спілкування. Перекладацька адаптація свідомо зорієнтована на зіставлення та перевірку текстом оригіналу та демонструє вияви власного стилю перекладача. Вона є комплементарним типом перекладу.

Адекватний переклад у будь-якому разі передбачає адаптацію. Пропорції власне перекладацьких і адаптивних стратегій підпорядковані типові тексту, та не просто умоглядному типові тексту, а прагматичному. Чим ближче прагматична функція тексту до домінуючих, тим більше адаптивних стратегій необхідно застосовувати, але не треба забувати про власне перекладацькі. Таким чином, головний критерій адаптації тексту – це його прагматична орієнтація.

Також необхідно поглянути і на структуру тексту, його обсяг може розширюватись / скорочуватись, що відповідно прогнозує застосування редукації / ампліфікації / елімінації. Послідовність інформації також може підлягати транспозиції, уключаючи реверс сильних позицій тексту. З точки зору лексико-семантичної специфіки тексту, можна говорити про застосування лексико-семантичних трансформацій різного рівня складності. Наприклад, збільшення кількості синонімічних відповідників, у тому числі контекстуальних синонімів (термін Р. П. Зорівчак) [2], призведе до залучення таких "складних" трансформацій, як розвиток значення, цілісна заміна висловлення. Перекладення символіки вихідного тексту (у випадку високого рівня варіативності оцінної семантики) потребує адекватного вибору серед символічних варіантів, які представлені в культурі тексту перекладу.

Перекладач реально працює з двома типами інформації в тексті – предметною (власне фактуальною) і оцінною. У процесі перекладу тексту різні типи інформації визначають схему перекладацьких дій у виборі репродуктивного, або адаптивного перекладу. Для репродуктивного перекладу домінують предметна інформація. Адаптивна схема перекладу передбачає: 1) використання мовних і культурних моделей реципієнта й 2) орієнтацію текстів перекладу на свою іншомовну й іншокультурну аудиторію. Тому можна говорити про те, що чим менше культурного компонента в тексті, тим більше необхідно стратегій репродуктивного перекладу й, відповідно, менше адаптивних стратегій і навпаки.

У нашій роботі ми розглянемо вірш «Анчар» (1828) О. С. Пушкіна [3, с. 210], який входить до скарбниці світової літератури, і його переклад. Проспер Меріме, один з перших перекладачів творів російського поета французькою

XIX століття), виконав свій переклад у прозі. Мета роботи - виявити прояви стратегій лінгвокультурної адаптації на прикладі конкретного перекладу П. Меріме.

Ми вважаємо, що лінгвокультурні адаптації проявляються в семантичному збіганні/розбіжності оригіналу і перекладу, а також у збереженні або перетворенні синтаксичного ладу початкових структур у тексті перекладу.

Прозаїчний переклад поетичного тексту звільняє його творця від пошуків адекватної передачі ритмічної організації оригіналу й системи рим. Він дозволяє перекладачеві з максимальною точністю відтворити лексико-семантичне поле твору.

П. Меріме у своєму перекладі максимально приділив увагу лексико-семантичній організації вірша О. С. Пушкіна.

Так, перша частина вірша, що створює образ «дерева смерті», загрозливого усього живому на землі, - До нього і птах не летить, / І тигр не йде... - передана засобами французької мови з максимальною точністю. Проте Меріме постійно уникає буквалізму в перекладі, прагнучи до естетично адекватних відповідностей, тонко відчуваючи сенс пушкінських віршів.

У перекладі перших епітетів, що характеризують пустелю, - «чахла», «скуповуючи», - переклад Меріме виявляє їх глибинний сенс: *Dans un desert avare et sterile* (*avare* - не лише «скупий», але і «мізерний» - характеристика життя в пустелі; *sterile* - «безплідний»; «на ґрунті, спекою розжареної» - у французькій мові посилюється - *sur un sol calcine par le soleil* («на ґрунті, спаленому сонцем»). Образ смертоносного анчара - самотнього і грізного вартового в усьому всесвіті - передається у французькому тексті адекватними по силі своєї естетичної дії лексичними засобами :

Vedette menacante - загрозливий вартовий; *se dresse* - точніше «височіє»; *unique* - «єдиний» (= «один»), *dans la creation* - «у всесвіті».

П. Меріме семантично зближує дуже далекі по сенсу слова «лист його дрімучий» («густий», «труднопрохідний») - дрімати і перекладає вказане вище словосполучення як «*ses feuilles endormies*» (його листя, що заснуло).

Друга частина вірша - зображення особи, втіленої владою (владика) над людиною (Але людину людина / Послала до анчара владним поглядом) і людьми (І з ними - смертоносними стрілами - загибель розіслав / До сусідів в чужі межі), - передана Меріме з не менш яскраво вираженою естетичною адекватністю. Тут особливо ефективно використані перекладачем виразні засоби рідної мови, що проявляють себе вже на граматичному рівні. Оригінальний текст побудований в основному на дієсловах минулого часу доконаного виду (послав ... приніс ... ослаб, помер ... наситив (отруюю), розіслав загибель) перфектної семантики (єдина форма минулого недоконаного: «піт ... струмував хладними струмками»). У тексті перекладу, замість передбачуваних дієслів в *passé simple*, використовується теперішній час - *présent de narration*, що дозволяє читачеві стати нібито очевидцем подій (... *On l'envoie a l'antchar, il part sans hésiter ... il raporte le poison/ il l'apporte, tombe... le miserable esclave expire/ le prince, de ce poison,/ abreuve ses fleches obeissantes*).

Форма *passé composé* з перфектною семантикою (*mais un homme a fait un signe...*) дана на самому початку другої частини (саме там, де в оригінальному тексті з'являється вперше минулий час: *послав до анчара владним поглядом*); форма *futur immédiat* (*elles vont porter la destruction a ses voisins...*) в силу своєї граматичної семантики підкреслює неминучість страшних результатів досконалого злочину (вони - стріли - принесуть загибель його сусідам).

У вірші «Анчар» О. С. Пушкін не дуже часто використовує старослов'янізми. Переклад їх - дуже складна проблема, яку не міг обійти Меріме.

Епітет холодний (І піт по блідому чолу / Струмував холодними струмками) перекладається не традиційною французькою відповідністю (хладный = холодний = *froid*), а що має більшу силу експресивності прикметником *glace* («крижаний»;
en ruisseaux glaces).

Слово «владика» (І помер бідний раб біля ніг / непереможного владика) перекладено словом адекватної семантики *le prince*, яке передає не лише семантику оригінальної лексеми, але і що підкреслює дуже високе становище особи (*le prince* - «князь»).

Переклад метафори вимагає особливої уваги і максимальної точності, оскільки твір, що перекладається, несе в собі образи автора як носія мови, культурних реалій і асоціацій, і образи перекладача як носія своєї мови і культури. Важкість перекладу для перекладача полягає в тому, щоб передати сенс і зміст з максимальною точністю і з урахуванням особливостей власної національної культури, які могли б посприяти сприйняттю читача тексту перекладу. Основою передачі метафори в двох мовах є універсальні поняття, засновані на загальнолюдських уявленнях про реальність або специфічні поняття для окремо взятої культури, тобто засновані на уявленнях, властивих лише носіям цієї культури, і які для носіїв іншої культури незрозумілі.

І в зв'язку з цим для перекладача існує дві можливості передачі сенсу і змісту метафори в перекладі:

1) використання метафори для передачі сенсу твору, оскільки це дасть можливість дуже точно передати лінгвістичні особливості оригінального тексту, а також читач зможе познайомитися з концептуальною організацією культури автора;

2) передача змісту твору при перекладі за допомогою метафори в якості засобу адаптації сенсу і змісту твору до екстралінгвістичних реалій національної культури читача.

Аналіз перекладу вірша «Анчар» О. С. Пушкіна свідчить про високу майстерність перекладу П. Меріме, який, прекрасно зберігаючи образно-семантичну специфіку оригіналу, зміг донести до французького читача глибокий зміст і красу пушкінського вірша.

Таким чином, свідомий вибір перекладачем на користь адаптивних стратегій, передбачає, по-перше, використання переважно мовних і культурних моделей й, по-друге, відтворення прагматичного потенціалу оригінального тексту в перекладі, що призводить до адекватної ідентифікації типу тексту та дискурсу в перекладі.

Об'єктивна відмінність граматичного і лексичного рівня мов і рівнів культур робить недосяжним абсолютно точний переклад. Це призводить до необхідності лінгвокультурної адаптації тексту, що народжується в процесі перекладу, при цьому адаптація може бути орієнтована як на початкову лінгвокультуру, так і на ту, що приймає. Реалізується лінгвокультурна адаптація за рахунок вибраної перекладачем стратегії і методів перекладу, що знаходять вираження в конкретних перекладацьких рішеннях. У виборі способу перекладу проявляється творче кредо перекладача, його розуміння свого завдання. Різні способи ведуть до появи текстів перекладу, що значно відрізняються один від одного ступенем формальної і смислової близькості до оригіналу.

ЛИНГВОКУЛЬТУРНАЯ АДАПТАЦИЯ ХУДОЖЕСТВЕННОГО ТЕКСТА

Н. А. Потреба

В данной статье рассматриваются стратегии проявления лингвокультурной адаптации на примере перевода художественного текста.

Ключевые слова: адаптация, трансформация, деформация.

LINGUAL ADAPTATION OF BELLES-LETTRES

N. A. Potreba

This article deals with lingual and cultural adaptation of belles-lettres texts in the target language.

Key words: adaptation, transformation, deformation

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гарбовский Н. К. Теория перевода / Н. К. Гарбовский. - М.: Изд-во Московского университета, 2007. - 544 с.
2. Зоривчак Р. П. Реалія і переклад (на матеріалі англomовних перекладів української прози) / Р. П. Зоривчак. - Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1989. - 216 с.
3. Мериме-Пушкин: Сборник / сост. З. И. Киризе. - М.: Радуга, 1987. - 432 с.
4. Падучева Е.В. Динамические модели в семантике лексики/ Е.В. Падучева. - СПб.: Экополис и культура, 2004. - 608 с.
5. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: учеб. пособие / С. Г. Тер-Минасова. - М.: Слово / Slovo, 2000. - 259 с.

Надійшла до редакції 19 січня 2012 р.